

ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНІ ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ І ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ

НОСАЧ Андрій Володимирович - докторант Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

DOI:10.32782/NP.2020.1.17

УДК343.33

Стаття присвячена окресленню загальних заходів протидії злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності України. Визначено, що запобігання злочинам, які посягають на територіальну цілісність, конституційний лад і національну безпеку України, вимагає застосування широкого спектру новітніх заходів впливу на причини, що їх породжують, шляхом усунення або нейтралізації.

Акцентовано увагу на тому, що загострення політичної та економічної ситуації в Україні, проведення на Сході держави антитерористичної операції вимагають зміцнення оборонної та реформування правоохоронної систем, перегляду пріоритетів у діяльності суб'єктного компоненту, щодо охорони незалежності та територіальної цілісності держави, забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян.

Встановлено, що загальні заходи протидії злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності України спрямовано на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на злочинність з метою зниження інтенсивності процесів детермінації злочинності на усіх рівнях, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до певного рівня.

Зроблено висновок про те, що загальносоціальне запобігання здійснюється шляхом ненаправленого впливу на кримінологічні детермінанти, в процесі позитивного, прогресивного розвитку суспільства й вирішен-

ня економічних, соціальних, політичних, ідеологічних та інших глобальних завдань, у результаті чого паралельно усуваються, обмежуються та локалізуються суперечності, диспропорції і кризові явища, що живлять і відтворюють злочинність.

Ключові слова: протидія злочинності, державний суверенітет, територіальна цілісність, національні інтереси, злочини проти державного суверенітету і територіальної цілісності.

Постановка проблеми

Світовий досвід протидії злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності показує, що в таких делікатних сферах, як політика, міжнародні відносини та сфера державної безпеки вплив лише силовими методами, не підкріпленими відповідною правовою базою і не сполученими з потрібними соціально-економічними, соціально-психологічними, ідеологічними та іншими заходами, здатен лише на короткочасний, а іноді і зворотний ефект. Із цього випливає, що потрібні цілеспрямовані зусилля загальносоціального, організаційно-управлінського, правового та культурно-виховного характеру щодо обмеження сукупності негативних детермінант указаних проявів. Різні за характером заходи протидії злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності повинні застосовуватися в сукупності та взаємодоповнювати один одного.

Через відносну новизну сучасних кримінологічно-значущих діянь проти державного суверенітету і територіальної цілісності в нашій країні поки що немає достатнього досвіду протидії цьому негативному явищу, в зв'язку з чим трапляються прорахунки і навіть провали в цій сфері [1, с. 106].

Актуальність даної проблематики безсумнівна. Невтішні реалії сьогодення щодо стану протидії розглядуваному виду злочинності вимагають нових підходів до їх вирішення, використання сучасних заходів і методик на загальносоціальному рівні, що в змозі протистояти такому загрозливому явищу, яке самим фактом свого існування підриває основи державності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Феномен протидії злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності України досліджували такі вчені, як Ю.М. Антонян, О.М. Бандурка, В.І. Борисов, В. С. Батиргареєва, В. М. Бесчастний, Є. М. Блажівський, М. Г. Вербенський, Є. О. Гладкова, В. О. Глушкова, С. Є. Віцин, А. М. Давиденко, А. І. Долгова, А. Е. Жалинський, А. Ф. Зелінський, О. М. Ігнатів, І. І. Карпець, О. Г. Кальман, Н. Ф. Кузнецова, О. М. Литвинов, О. Б. Сахаров, В. М. Сомін, В. В. Сташис, С. С. Шрамко та ін. Не зменшуючи вагомості результатів наукового пошуку з вирішення означених проблем, зауважимо, що за умов постійних державних перетворень та соціальної нестабільності питання, пов'язані із протидією злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності України потребує подальших системних наукових досліджень.

Метою статті є розробка концептуальних положень протидії кримінальним загрозам національним інтересам України на загальносоціальному рівні.

Виклад основного матеріалу

Протидія злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності України – це система форм і методів впливу суспільства й держави на їх детермінанти;

сукупність заходів, що здійснюються спеціалізованими та іншими суб'єктами правоохоронної системи, яка, в свою чергу, входить уже як підсистема в систему забезпечення кримінологічної безпеки, і через неї реалізується соціальна функція охорони та забезпечення законності та правопорядку.

Протистояти їй необхідно використовуючи, насамперед, ресурси загальносоціального запобігання, за допомогою якого реалізується антикримінальний потенціал суспільства в цілому та всіх його інститутів [1, с.106].

Загальносоціальне запобігання здійснюється шляхом неспрямованого впливу на кримінологічні детермінанти, здійснюваного в процесі позитивного, прогресивного розвитку суспільства, вирішення економічних, соціальних, політичних, ідеологічних та інших глобальних завдань, у результаті чого попутно усуваються, обмежуються та локалізуються суперечності, диспропорції і кризові явища, що живлять і відтворюють злочинність [2, с. 114].

Вважаємо доречним розглянути більш детально завдання в різних сферах життєдіяльності суспільства, які слід вирішувати в процесі впливу на детермінанти даного виду злочинності на загальносоціальному рівні.

Перш за все, необхідно виділити блок економічних заходів протидії злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності та пов'язаним з ними злочинам, які мають основне, базисне і в цьому разі вирішальне значення. Без них інші заходи (соціальні, культурно-виховні, правові) можуть залишитися красивими гаслами, благими намірами, прописаними «на папері» і не втілені в життя [3, с. 121-124].

У плані протидії злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності заходи з оздоровлення економіки, підвищення зайнятості, трудової активності та життєвого рівня тощо не лише прямо і безпосередньо підривають економічне коріння цих соціально-негативних явищ (що само по собі дуже важливо), але і сприяють усуненню (блокуванню, нейтралізації) інших (неекономічних) детермінантів проти-

правної поведінки – ідеологічних, соціально-психологічних, організаційно-управлінських та інших причин і умов правопорушень.

Злочини проти державного суверенітету і територіальної цілісності, безсумнівно, втрачатимуть соціальну базу в міру стабілізації, переходу до сталого розвитку по висхідній економіки, а також політичної системи країни, в разі усунення кризових явищ соціально-економічного, політичного, духовно-морального та іншого характеру.

У політичній площині основними заходами, що перешкоджатимуть зростанню вказаних проявів, служитимуть укріпленню вертикалі влади, зростання довіри населення до неї, кроки, що вживаються в напрямку формування монолітності суспільства сприятимуть зміцненню злагоді в ньому, стабілізації обстановки, модернізації судово-правової системи тощо.

Із метою визначення основних напрямків, форм і методів здійснення протидії злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності, стратегії й тактики їх практичної реалізації, а також вироблення першочергових заходів у сфері боротьби з подібними до них проявами Україні треба цілеспрямовано формувати концептуальні засади протидії таким злочинам, а можливо, і політичному екстремізму як явищу в цілому. Ці засади являтимуть собою комплекс основних ідей і принципів державної політики протидії сепаратизму і політичному екстремізму [4, с. 106]. У перспективі вони мають стати науково-практичним підґрунтям для оптимальної організації протидії злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності України і здійснення органами державної влади та місцевого самоврядування за участю громадських організацій, інших зацікавлених суб'єктів, засобів масової інформації і громадян взаємопов'язаних заходів кримінологічного впливу в цій сфері.

Обмеженню проявів політичного екстремізму в житті суспільства, безумовно, сприяла б і загальна стабілізація політичної системи, яка передбачає повне виключення будь-яких проявів такого штибу зі

сфери так званої великої політики, максимальне скорочення кількості радикальних об'єднань і рухів та ефективну протидію їх діяльності [5, с. 62].

Дуже важливим політичним заходом обмеження спроб посягання на державний суверенітет і територіальну цілісність України є діалог між різними політичними силами, які є свого роду антиподами, політичними противниками один щодо одного.

Економічні та політичні заходи повинні поєднуватися із цілеспрямованими зусиллями ідеологічного і культурно-виховного характеру щодо обмеження розглядуваного соціального негативного явища, пов'язаного з відповідними злочинами.

Акцент на виховних, пропагандистських заходах є не випадковим, адже ми переконані, що вони повинні здійснюватися у пріоритетному порядку досить широким колом суб'єктів – органами державної влади, органами місцевого самоврядування тощо. Стосовно діяльності правоохоронних органів заходи такого характеру здійснюються головним чином як заходи-сигнали, проте не можна заперечувати можливості і необхідності вжиття і заходів-дій такого типу, наприклад у процесі їх роботи з правового виховання та освіти. У цьому контексті слід згадати і громадські та релігійні об'єднання, політичні партії та рухи й інші недержавні інститути. Їх також слід залучати до кола суб'єктів виховної, пропагандистської діяльності у системі тактичних заходів із протидії злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності України. Вони можуть (і у відповідних випадках повинні) здійснювати її в межах своєї компетенції, відповідно до статутних цілей і завдань. Більше того, є всі підстави вважати, що саме ними повинна здійснюватися значна частина заходів виховно-пропагандистського характеру [6, с. 94].

У сфері ідеології та масових комунікацій антидержавній діяльності проти України необхідно зосередитись на сукупності заходів, спрямованих на створення позитивного ідеологічного клімату, недопущення тиражування екстремістських поглядів й ідеологій, освіти, а також виховання населення, особливо молоді, з акцентом на

культурне різноманіття і духовну єдність населення єдиної соборної держави. Ця сукупність заходів не повинна обмежуватися разовими короткочасними гучними кампаніями, як це часто буває. Йдеться про тривалу ресурсно забезпечену програмовану діяльність, розраховану на перспективну і на послідовну роботу з протистояння радикальним ідеологіям і, можливо, більш повного виключення із суспільно-політичного життя будь-яких проявів українофобії.

Необхідно вести безперервну роботу із засобами масової інформації, у тому числі тими, що працюють в Інтернеті, з метою недопущення публікацій і повідомлень, які спонукають і виправдовують тероризм, насильство, жорстокість, національну та релігійну нетерпимість і ворожнечу, закликають до насильницької зміни конституційного ладу, підбурюють до вчинення злочинів і масових заворушень і пропагують непокору.

Актуальність проблеми правового врегулювання цієї сфери, передусім, пов'язано з активізацією медіатрафіку українських засобів масової інформації у мережі Інтернет. За результатами досліджень українського сегмента мережі існує близько 380 видань, що становило 7 % від загальної кількості українських серверів [7].

Ряд запобіжних заходів слід здійснити у сфері виховання, освіти, а також контрпропаганди антидержавних поглядів із використанням системи освіти. У зв'язку з цим важливо враховувати, що під час здійснення культурно-виховних заходів протидії злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності України їх результати спрямовано, насамперед, на майбутні покоління. Від ефективності дій у цій сфері залежатиме, яким буде стан справ у подальшому, що робить особливо важливими будь-які дії в цьому напрямку. Слід більш активно залучати молодь до суспільно корисної діяльності, що в свою чергу перешкоджатиме поширенню антиукраїнських ідей у підлітково-молодіжному середовищі. Ефективним і необхідним загальносоціальним заходом в системі тактики протидії злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності

України є громадський моніторинг відповідних процесів, профілактика та нейтралізація відповідних проявів на масовому побутовому рівні. Цілковите неприйняття антиукраїнських проявів повинно стати нормою життя, починаючи з початкової школи. Проблема протидії злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності України повинна вирішуватися зусиллями не лише співробітників правоохоронних органів і політичних діячів. Багато залежить і від пересічних громадян, від того, як вони виховують підростаюче покоління.

Захоплення молодих людей пронацистськими ідеями, наслідування різних ватажків і лідерів також можна розглядати як недогляд у сфері виховання, спричинений недостатньою увагою до проблеми українофобії з боку осіб, відповідальних за моральне формування підростаючого покоління. У зв'язку з цим відчутною проблемою в справі протидії злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності України є байдуже ставлення до цієї проблеми багатьох пересічних громадян. Наприклад, проведене нами анонімне опитування українців у соціальній мережі Facebook дало такі вельми красномовні дані: відповідаючи на запитання «що ви зробите, якщо зустрінете групу скінхедів?», 68 % респондентів з понад 1200 вибрали позицію байдужості («не зверну уваги»), 28 % респондентів заявили, що втечуть, і лише 4 % відповіли, що спробують вступити з молодиками в суперечку.

Отже, задля ефективної протидії злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності України потрібні не стільки разові акції на кшталт конгресів і симпозіумів, а масові й індивідуально спрямовані дії в повсякденному житті, на побутовому рівні.

З урахуванням унітарного устрою України, економічної, етнопонаціональної, конфесійної та іншої неоднорідності країни ідеологічні, культурно-виховні заходи протидії злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності повинні бути диференційованими, значною мірою наповненими специфічним змістом і

мають здійснюватися в різних формах стосовно різних регіонів. У зв'язку з цим слід підтримати і по змозі швидше реалізувати законодавчу пропозицію [8] щодо створення консультативних і дорадчих органів за участю громадських організацій для вирішення проблем, пов'язаних із проявами сепаратизму, радикалізму, екстремізму, а також для здійснення спільних культурно-просвітніх, освітніх та інших суспільно значущих проєктів і програм.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Асоціальний фон злочинів проти державного суверенітету і територіальної цілісності України, як і будь-яке соціальне явище, є динамічним і його прояви не можуть бути однаковими.

Стратегія захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України на загальносоціальному рівні має охоплювати протидію злочинам, які посягають на охоронювані кримінальним правом суспільні відносини, що забезпечують існування значених благ, проте нею не обмежується. Протидія злочинності за своїм змістом здійснюється не лише з метою простого – «технічного» – перешкоджання існуванню феномену злочинності, а й для забезпечення охорони, безпечного існування найбільш важливих для суспільства відносин як генеральної цілі такої протидії.

Загальносоціальне запобігання здійснюється шляхом ненаправленого впливу на кримінологічні детермінанти, в процесі позитивного, прогресивного розвитку суспільства й вирішення економічних, соціальних, політичних, ідеологічних та інших глобальних завдань, у результаті чого паралельно усуваються, обмежуються та локалізуються суперечності, диспропорції і кризові явища, що живлять і відтворюють злочинність.

Очевидно, що злочини проти державного суверенітету і територіальної цілісності будуть втрачати соціальну базу в міру стабілізації, переходу до сталого розвитку по висхідній економіки, а також політичної системи країни, усунення кризових явищ соціально-економічного, політично-

го, духовно-морального та іншого характеру.

Запобігання злочинам, що посягають на територіальну цілісність, конституційний лад і національну безпеку України, вимагає застосування широкого спектру новітніх заходів впливу на причини, що їх породжують, їх усунення або нейтралізацію. В цьому контексті саме кримінологічне супроводження слугуватиме міцною основою успішної діяльності в цьому напрямку.

Література

1. Гладкова Є. О. Питання загальносоціального запобігання злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України* : зб. наук. праць. 2014. № 7. С. 101–108.

1. Литвинов О. М. Загальносоціальний вектор у механізмі протидії злочинності та фактори, що його зумовлюють. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. № 41. С. 111–117.

2. Литвинов О. М. Економічні фактори, що впливають на функціонування соціально-правового механізму протидії злочинності // Шлях України до економічної безпеки : матер. наук.-практ. конф. (11.04.2009 р.). Харків : ХНУВС, 2009. С. 221–224.

3. Носач А. В. Сепаратизм як пряма загроза територіальній цілісності України // *Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку: тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 жовтня 2019 р.)* / Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків: НДІ ППСН, 2019. С. 106–109.

2. Ігнатов В. Екстремізм. Етнонаціональний розвиток України. Київ : Віче, 1993. 807 с.

4. Литвинов О. М., Гладкова Є. О. Агітація і пропаганда як засоби протидії корупції // *Особливості застосування антикорупційного законодавства: від розслідування до вироку суду* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 жовт. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України ; Громад. спілка «Центр запобігання та протидії корупції» ; Громад. рада при М-ві внутр.

справ України. Харків : ХНУВС, 2019. С. 93–96.

5. Шевчук О. Проблеми інформаційної безпеки України // Матеріали Доповіді на міжнародних парламентських слуханнях «Проблеми інформаційної діяльності, дотримання свободи слова». URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1439> (дата звернення: 20.01.2020).

6. Про внесення зміни до статті 85 Конституції України (щодо консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів Верховної Ради України) : проект закону України від 29.08.2019 № 1028 / БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66263 (дата звернення: 15.01.2020).

SUMMARY

The article is focused on outlining general measures for combating crimes against state sovereignty and territorial integrity of Ukraine. It has been determined that the prevention of crimes that encroach on territorial integrity, constitutional system and national security of Ukraine requires the application of a wide range of new measures of influence on the causes that originate them by eliminating or neutralizing them.

Particular attention has been paid to the fact that the aggravation of political and economic situation in Ukraine, the conduction of the anti-terrorist operation in the East of the state require strengthening of the defense and reform within law enforcement systems, revision of priorities in the activity of the subject component in regard to the protection of independence and territorial integrity of the state, ensuring the rights, freedoms and legitimate interests of citizens.

It has been established that general measures to counteract crimes against state sovereignty and territorial integrity of Ukraine are aimed at finding the ways, means and other possibilities of effective influence on crime in order to reduce the intensity of crime determination processes at all levels, neutralization of the effect of causes and conditions to reduce the number of criminal acts to a certain level.

It has been concluded that nationwide prevention is achieved through undue influence on criminological determinants, in the process of positive, progressive development of society and solving economic, social, political, ideological and other global tasks, resulting in parallel to eliminating, limiting and contradicting crisis phenomena that nourish and reproduce crime.

Key words: crime combating, state sovereignty, territorial integrity, national interests, crimes against state sovereignty and territorial integrity.